

A HÁTRÁNYOS HELYZETŰ OLVASÓK ÉS A HÁZHOZ SZÁLLÍTÁS BERECZKY LÁSZLÓNÉ

Az IFLA keretében működő Közművelődési Könyvtárak Szekcióján belül 1933-ban alakult meg a Kórházi Könyvtárak Alszekciója (*Subsection of Libraries in Hospitals*).

Az első időkben adatokat gyűjtöttek az európai kórházi könyvtárakról. A későbbiekben számos határozattal igyekeztek serkenteni a városi, állami egészségügyi hatóságokat kórházi könyvtárak felállítására, s a velük szemben támasztott gyűjteményi, berendezési, használati követelmények betartására. Számos kiadványt jelentettek meg a kórházi könyvtárak működéséről, az alkalmazandó normatívákról, az egyes országok kórházi könyvtárainak helyzetéről, stb. Az 1960-as években már felvetődött annak az igénye, hogy bővítsék a Kórházi Könyvtárak Alszekciójának tevékenységi körét és terjesszék ki azt a különféle hátrányos helyzetekben élő személyek könyvtári ellátásának kérdéseire is. Az 1972-ben tartott budapesti közgyűlésen a Kórházi Könyvtárak Alszekciójának megbeszélésein a kórházi és a szociális intézményi ellátáson kívül már szóba kerültek az egyéb hátrányos helyzetűek könyvtári ellátásának kérdései is. 1977-től az Alszekció önálló Szekcióként működik, majd 1978-tól elnevezésében is kifejeződik kibővült tevékenységi köre: A Kórházi Betegek és a Hátrányos Helyzetű Olvasók Könyvtári Szolgálatának Szekciója (*Section of Library Services to Hospital Patients and Handicapped Readers*). 1986-tól ismét változik az elnevezés: A Hátrányos Helyzetűeket Ellátó Könyvtárak Szekciója (*Section of Libraries Serving Disadvantaged Persons*). Az IFLA körültekintő és gondos előkészítés után irányelveket adott ki a közművelődési könyvtárak kulturális és szociális szolgáltatásainak körére.

Részletek az IFLA irányelveiből

Szolgáltatások rokkantak és hátrányos helyzetűek számára

A testi fogyatékoságban szenvedő, vagy bentlakásos intézményekhez kötött olvasók számára is – amennyire csak lehet –, meg kell teremteni annak feltételeit, hogy az általában rendelkezésre álló könyvtári szolgáltatások teljes skáláját igénybe vehessék... A közművelődési könyvtárak számukra a következő szolgáltatásokat nyújthatják:

Házhoz kötött olvasók

- 1.59 Házhoz szállítás könyvtári szállítóeszközök vagy helyi önkéntesek segítségével...
 1.61 A kórházak és a börtönök ellátása a közművelődési könyvtárak feladata, mégpedig a közösségüknek nyújtott szolgáltatásaik szerves részeként... 1.64 Az idősek otthonait, a bentlakásos intézményeket és a napközi otthonokat ... letéti gyűjteményekkel látják el, ...

Vakok és olvasási nehézségekkel küzdők

- 1.65 Minden országban számos olyan ember él, aki csak nehezen, vagy egyáltalán nem tudja elolvasni a könyvekben, vagy az újságokban megjelenő nyomtatott szövegeket. Közéjük tartoznak a dyslexiában vagy afáziában szenvedők, valamint azok, akik nem tanultak meg jól olvasni ... 1.67 A hangoskönyvek választéka szükségképpen korlátozott...
 1.70 A közművelődési könyvtári ellátás természetes része az öregbetűs könyvek gyűjteménye a gyengénlátók számára. ... 1.72 A siketek számára országos szervektől szerezhető be videófelvételek. ...”

Hazai tendenciák és az IFLA irányelvek

A magyarországi hátrányos helyzetű olvasók könyvtári ellátásának kérdései és a megoldás tendenciái szinte kísértetiesen megegyeznek, ha némi időeltolódással is, az IFLA-n belüli fejlődéssel. Eleinte – 1954 óta kórházban fekvő betegek és a szociális intézetek lakóinak könyvtári ellátásával foglalkoztunk, majd sor került az egyéb hátrányos helyzetűek könyvtári problematikájára is.

Az 1970-es évek elejére alakultak ki a kórházi könyvtárak és a szociális otthonok könyvtárainak szervezési alapelvei.

Az 1976. évi 15. számú törvényerejű rendelet, valamint ennek végrehajtási utasítása a 17/1976. (VI. 7.) számú rendelet Magyarországon először írja elő kórházi és szociális intézeti közművelődési könyvtárak működtetését. A jogszabályok előkészítésének tekinthetjük *A közművelődési könyvtári ellátás* című kiadvány keretében megjelent *Tervezet a kórházi könyvtári ellátás megszervezésére* vonatkozó szakmai irányelveket. 1980-ban jelent meg az OSZK KMK előkészítésében és az Országos Könyvtárügyi Tanács kiadásában *A magyar könyvtárügy cselekvési és fejlesztési programja*, amely külön fejezetben foglalkozik a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátásával. Ez az első olyan dokumentum, amely részletesen kifejti az ellátandók körét, kiemelve a „könyvet hához” szolgálat biztos alapokra helyezését.

A Cselekvési program szerint: „Számszerűen jelentős tömeget adnak a szociális helyzetüknél fogva, vagy egészségi-fizikai állapotukból következően szerencsésebb polgártársaikkal szemben hátrányt szenvedő személyek. Esetünkben részint a társadalomba

való beilleszkedést, részint állapotuk könnyebb elviselését kell a könyvtári szolgáltatásoknak elősegíteniük.”

Az 1981. június 2–3-án megtartott IV. Országos Könyvtárügyi Konferencia ajánlása között találjuk az igényt: „ – A könyvtárak alakítsák úgy szolgáltatásaikat, hogy minden állampolgár egyszerűen, gyorsan és a neki legmegfelelőbb helyen juthasson hozzá a számára szükséges információkhoz; fordítsanak különös figyelmet az aktív korosztályok, valamint a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátására ... ”.

A IV. Országos Könyvtárügyi Konferencia ajánlásainak végrehajtására készült intézkedési terv külön kiemeli a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátásának fontosságát.

A közművelődési könyvtárak szociális munkája

A hátrányos helyzetű olvasókkal való foglalkozás összefoglaló megnevezése már évek óta a könyvtár szociális munkája. A szociális munka elnevezést az indokolhatja, hogy a hátrányos helyzetűek többsége nem képes élni az Alkotmány (a törvény) által minden állampolgár számára biztosított kulturális jogegyenlőséggel. Ezért a könyvtáraknak hozzá kell segíteniük a hátrányos helyzetűeket, hogy kulturális jogaikkal élhessenek.

Ha végiggondoljuk a hátrányos helyzetűek körét, kitűnik az anyagilag hátrányban lévők nagy létszáma. Ezeknek a könyvtár szociális munkája az ingyenes szolgáltatások nyújtásában nyilvánul meg. A hátrányos helyzetben lévők más csoportjainál főként egészségi, gerontológiai és egyéb okok dominálnak. A szakirodalom sajnos nagyon sok hátrányt sorol fel: *betegek* (kórházban, vagy otthonukban élők); *mozgáskorlátozottak* (részben, vagy teljesen korlátozottak); *vakok és gyengénlátók* (közlekedésre képesek, vagy otthonukhoz kötöttek); a beszéd megtanulása előtti *siketek*; *szellemileg csökkent képességűek*; *olvasási nehézségekkel küzdők*; *nyelvi nehézségek* miatt hátrányban lévők (bevandorlók, vendégmunkások); *munkanélküliek*; *kisgyermekes anyák*; *elítéltek* (börtönökben, vagy javítóintézetekben élők).

A továbbiakban a könyvtári ellátást igénylő potenciális olvasók kiválasztott csoportjaival foglalkozunk, viszonyunkkal a közművelődési könyvtárakkal és azzal a lehetőséggel, amit a házhoz szállítás nyújt számukra a könyvtári ellátásban.

Szolgáltatások egyes olvasói csoportok részére

Idősek

Időseknek általában a nyugdíjasokat, vagy az ennek megfelelő korú személyeket tekintik: Magyarországon 1987-ben az összlakosság 6,0%-a 55–59 éves, 9,7%-a 60–69 éves, 8,7%-a 70 éves és idősebb, vagyis összesen 2 594 000 az idős korúak száma, (az összlakosság 24,4%-a).

Mivel az egyes országok és a nemek nyugdíjkorhatára eltérő, így az idős kor alsó határának meghatározása nehézségekbe ütközik. Általában az idős kor kezdetének a 60. életévet tekintik. Nagyon sok függ a fizikai és a szellemi frissességtől, az egyén lelki be-

állítottságától, természetétől, attól, hogy hogyan hat rá a nyugdíjaztatás ténye, a nyugdíjaztatással járó társadalmi szerepvessztés. Nem kortól függ, hogy valaki „fiatal öreg”, vagy valóban megöregedett idős ember. Nagyon sok idős korút érdekelnek a világ dolgai, részt kérnek a mindennapi életből, munkából, szórakozásból, sőt a tanulásból, ismereteiket bővíteni kívánják. Ezek azok az idősebb emberek, akik fizikai és szellemi adottságaiknál fogva a közművelődési könyvtárak rendszeres látogatói, olvasói és lelkes társadalmi aktivistái. Speciális könyvtári területté vált az Egyesült Államokban, Észak- és Nyugat Európában az idősekkel való foglalkozás. Ennek keretében pl. összegyűjtik az idősek visszaemlékezéseit szülővárosukról, a régi idők szokásairól, a bekövetkezett változásokról. Mindezeket hangszalagokon és egyéb audióvizuális dokumentumokon őrzik. Sok idős szinte megszállottan foglalkozik helyismereti kutatással, ők sokszor igényelnek olyan dokumentumokat, amiket a könyvtár könyvtárközi kölcsönzés útján szerez meg. A legkülönbébb programokat állítják össze a könyvtárakba járó idősebb emberek számára. Rendszeres heti, havi összejöveteleket rendeznek, ahol az időseket érdeklő, vagy érintő témákkal foglalkoznak, például autógondozás, autó- és házfeladás, megváltozott törvények és jogszabályok ismertetése, az „egyedül élés” elviselésének módjai, az egyes szakmák fejlődésével, előrehaladásával kapcsolatos ismeretek felújító tanfolyamai. Sok könyvtár célul tűzi ki, hogy az idősek öntevékenységet állítsa előtérbe. Sok idős olvasó „segít be” a könyvtár mindennapi munkájába. Lektorálnak, jegyzékeket készítenek az idős embereket érdeklő, beszerzésre javasolt művekről. Nem ritka eset, hogy a „fiatal idősök” vállalják az otthonukhoz kötött idős emberek számára a könyvek házhoz szállítását. Erre már van hazai példa is. A *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár* hálózatában több idősebb olvasó is vállalta egy-egy otthonához kötött idős személy könyvvel való ellátását: ez baráti kapcsolatok létrejöttét is elősegítheti, ami még a könyvnél is fontosabb lehet.

Az otthonukhoz, lakásukhoz kötött idős olvasók számára – amennyiben ezt igénylik – házhoz kell szállítani a könyveket, tudatosítani kell ennek ingyenességét. Meg kell ismerni az idős olvasó érdeklődési körét, és kívánatos, hogy a házhoz szállítást mindig azonos személy, menetrendszerű pontossággal végezze.

Az Egyesült Államokban a házhoz szállítás igény szerint történik, a házhoz kötött olvasók telefonon közlik kéréseiket a könyvtárossal, aki ezután kiküldi a könyveket. Az olvasók így általában csak a gépkocsivezetőkkel kerülnek személyes kapcsolatba. A postai kölcsönzés is ingyenes.

Egyes könyvtárak könyvtárlátogatásokat szerveznek a házhoz kötött olvasók számára. Ez óriási szervező munkát, nagy energiaráfordítást követel a könyvtárosoktól. Minden egyes olvasóért a lakására mennek, leviszik őket a várakozó gépkocsihoz, megérkezve a könyvtárhoz, a teljesen járóképteleneket toloszékba ültetik, majd a könyvtár bemutatása következik, ismertetik a szolgáltatásokat, amiket a házhözköthettek is nagyrésztben igénybe vehetnek. A látogatáson természetesen a mozgáskorlátozottak is részt vesznek. A könyvtárlátogatás hatalmas élményt jelent a résztvevőknek, már magában véve az is, hogy hosszú idő után kimozdulhattak otthonukból. Ilyen könyvtárlátogatásokat rendeznek a szociális intézmények lakóinak is.

Kanadában 1982-ben felmérték a házhoz szállítás helyzetét. A 112 vizsgált könyvtár közül csak 38 szállított házhoz társadalmi aktívák segítségével. 16 könyvtár csak időseknek szállít könyveket, 13 könyvtár ezután tervezi a házhoz szállítás bevezetését.

Nehéz volna értékelni, vagy rangsorolni a fejlett európai országok könyvtárainak szociális munkáját. Hollandiában egy erre a célra szervezett központi ellátó könyvtár végzi a házhoz szállítást és a szociális intézetek letétekkel való ellátását, mintaszerűen. Az NSZK-ban 1973 óta irányelvekben rögzítették a könyvtárak szociális munkájával szemben támasztott követelményeket. Egyes könyvtárak már az 1960-as években kezdtek foglalkozni az otthonukhoz kötött személyek ellátásával. A müncheni *Városi Központi Könyvtár* 1979-ben indította meg a házhoz szállítást. Az első kérdés az volt, hogy a városi könyvtárhálózat mely egységére bizzák a könyvek házhoz szállítását. Ha a fiókkönyvtárakra bizzák, rövidül a szállítás útvonala, viszont csökken a választék. Végül a központi könyvtár kórházi és szociális otthoni könyvtárakkal foglalkozó részlege kapta meg a feladatot. Előnye, hogy a könyvtárosok ismerik a használóknak ezt a típusát, van gyakorlatuk a szociális munkában. (Megjegyezzük, hogy a szociális munkának vagyis a hátrányos helyzetűekkel való foglalkozásnak elhelyezése a könyvtárhálózat egészében a legtöbb országban gondot okoz.) Érdekes, hogy a müncheni Központi Városi Könyvtár a potenciális használók név- és címjegyzékét adatvédelmi megfontolásokból nem kaphatta meg. Ezért a sajtó útján és hátrányos helyzetűek szervezetein keresztül kell népszerűsíteni ezt a szolgáltatást, s csak az önként jelentkezőkkel veheti fel a kapcsolatot a könyvtár. (Az olvasók megnyerésének ez a módja rendkívül lassú és ezért a propagandát állandóan ismétlik.)

Dániában nagy lendület jellemzi a hátrányos helyzetűek ellátását. Finnországban 1961-től folyik házhoz szállítás, 1982-ben jelent meg az a rendelet, amely szabályozta a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátását, amit a települések központi könyvtárai végeznek. Összesen 760 személyt látnak el, a látogatások havonta egyszer történnek. Az olvasók átlagban heti 2–3 könyvet olvasnak el. Az olvasók elégedettek a szolgáltatással, de azt szeretnék, hogy ne csak a mozgókönyvtár buszvezetője, hanem a könyvtáros is látogassa őket. Svédországban talán a legfejlettebb és legszervezettebb a könyvtári szociális munka. A kezdetek az 1960–1970-es évek fordulójára tehetőek. Svédországban a könyvtári fejlesztési irányelvekben külön fejezet foglalkozik a szociális munkával. A stockholmi *Városi Nyilvános Könyvtárban* külön részleg foglalkozik a hátrányos helyzetűek egyéni és csoportos ellátásával. A könyvtár összesen kölcsönzött köteteinek 15%-át 830 000 kötetet olvastak a hátrányos helyzetűek. A részleg 32 kórházat, 1 börtönt, 3 hátrányos helyzetűek szabadidő-központját, számos öregotthont és nyugdíjasházat, 1 katonai egységet, 1 szociális rehabilitációs intézetet lát el. A részlegnek van egy hangoskönyv szolgálati egysége is. A házhoz szállítás havonta egyszer két teherautóval történik. Az első látogatás alkalmával könyvtáros megy az olvasóhoz, majd az olvasó és a könyvtáros telefonkapcsolatot tart fenn. Általános tapasztalatunk szerint a házhoz szállításnál és a szociális intézmények ellátásánál csakis szakképzett könyvtárosokat foglalkoztatnak. Szoros kapcsolat tartanak fenn az egészségügyi és a szociális ellátást végző szervekkel.

Nagyon sok idős ember látása megromlik, vagy teljesen elvész az idők folyamán. A gyengénlátók számára igen jók az öregbetűs könyvek, amelyek az Egyesült Államokban, az NDK-ban, Franciaországban, Nagy Britanniában és a skandináv államokban nagy mennyiségben jelennek meg. Sajnos e téren hazánk igen elmaradott. 1968-ban a *Szépirodalmi Kiadó* jelentetett meg néhány öregbetűs könyvet, *Képes regénytár* sorozattal, azóta csak még meg nem valósult ígéretek vannak, pedig az öregbetűs könyvekre más olvasói csoportoknak is szükségük lenne, mindazoknak, akiknek az olvasás technikai ne-

hézségeket okoz. A gyengénlátó öregeket nagyítóval is ellátják az egyes könyvtárak. A vak és gyengénlátó olvasók számára nagy örömet okoz a hangoskönyvek megjelenése és elterjedése. (Részletesebben lásd a lap e számában megjelent *Skaliczki Judit* cikkét.)

Betegek

A házhoz kötött betegek két csoportra oszthatók: az állandó és az ideiglenes jelleggel házhoz kötöttekre. Az állandó jelleggel házhoz kötöttekre mindaz érvényes, amit a házhoz kötött idős olvasókkal kapcsolatban ismertettünk. Az ideiglenesen, de hosszabb ideig otthonukhoz kötött beteg olvasók könyvtári ellátásáról is gondoskodni kell. Természetesen ezt a szolgáltatást kellően propagálni kell.

Mozgáskorlátozottak

A mozgáskorlátozott olvasók nem alkotnak homogén csoportot. Nagy eltérések lehetnek közöttük életkor, érdeklődési kör, mozgásképeség és egyebek szerint. Könyvtári szempontból alapkérdés, hogy képesek-e felkeresni a könyvtárat, vagy nem. Aki el tud menni a könyvtárba, akár segédeszközök (gépkocsi, rokkantkocsi, vagy tolószék) igénybevételével, annak kívánságait a könyvtáros probléma nélkül teljesítheti a könyvtár adta lehetőségeken belül. Az IFLA erre vonatkozó irányelve így szól: „4.8 Az új könyvtár-épületeket úgy kell megtervezni, hogy a gyenge egészségű és a rokkant embereket se akadályozzák a használatban, a régi épületeket pedig – ha csak egy mód van rá – át kell alakítani e célból”. Vagyis biztosítani kell, hogy rokkantkocsival is be lehessen menni a könyvtárba, vagy felhajtórámpa, vagy lift segítségével. A padlóburkolat ne legyen csúszós és az egészségügyi berendezések is alkalmazkodjanak a mozgássérültek igényeire.

Fejlett könyvtárüggyel rendelkező országokban számos olyan közművelődési könyvtár található, amely adottságainál fogva képes fogadni a mozgáskorlátozott és idős olvasóit. Egyes számítások szerint a mozgáskorlátozottaknak is megfelelő könyvtárépületek plusz építési költsége 1 ezrelék és 1 százalék között mozog. Ennek tudatában még szomorúbb az a tény, hogy hazánkban még a legutóbbi időkben épült, igazán modern könyvtárépületek sem felelnek meg a hátrányos helyzetű olvasók fogadása speciális követelményeinek. Miután problémát okoz a szabványos katalógusszekrények és a szokásos 190 cm-es könyvállományok használata, feltétlenül szükséges, hogy mindig tartózkodjék a közelben olyan könyvtáros, aki kérés nélkül, előzékenyen segít.

A szociális intézmények lakói

Az eddigiekben a hátrányos helyzetű olvasói csoportok jellemzőivel és a közművelődési könyvtárakhoz való viszonyukkal foglalkoztunk. A házhoz kötött olvasók – amennyiben nem otthonok, intézmények gondozottai – egyéni könyvtári ellátásban részesülnek. Ugyanezekhez az olvasói kategóriákhoz tartozók, ha szociális intézményekben élnek, vagy ilyenekbe bejárnak, könyvtári ellátásuk csoportos módon történik.

A szociális intézmények, idősek napközi otthonai (klubjai), a szociális otthonok, nyugdíjas házak közös jellemzője, hogy szinte kivétel nélkül mindegyik rendelkezik működése helyén könyvtárral. A könyvtárak állománya valamely közművelődési könyvtár

letéjüként kerül a szociális intézménybe. Csupán néhány intézmény rendelkezik saját állománnyal, de ez elég hátrányos, mivel a gyarapítás esetleges, ötletszerű és általában igen csekély könyvbeszerzési keret áll rendelkezésre. Az állomány nagyságát az ellátandó személyek száma szerint kell megállapítani, ez 6–10 kötet legyen személyenként, de legalább 200 kötet. Az állományt évente legalább négyszer célszerű felfrissíteni, igény esetén ennél többször. A könyvtárat egy erre alkalmas gondozott, szükség esetén a gondnok kezelheti, de legjobb, ha a letétet adó könyvtár munkatársa végzi a kölcsönzést. Ennek egyetlen hátránya, hogy a könyvtár nyitva tartási idejét korlátozni kell. Nagy előny a szociális intézmény gondozottai számára, hogy közösségüknek programokat szervez az ellátó közművelődési könyvtár, igény szerint felolvasásokat tartanak, hangos könyveket kaphatnak, megfelelő lejátszóberendezés esetén videokazetták is rendelkezésre állnak. Nagyon érdekes a finn közművelődési könyvtárak „találmánya” az előregyártott programcsomagok összeállítása a szociális intézmények számára. A csomag egy-egy témáról tartalmaz diákat, grafikákat, műsoros kazettákat, fotókat, stb. A csomagok, amelyeknek anyaga kiválóan szórakoztatja a gondozottak közösségét, felhasználás után egy másik intézetbe „vándorol” tovább.

Elítéltek

A hátrányos helyzetűekhez tartoznak az elítéltek, hiszen a külvilágtól elzártan élnek. Könyvtári ellátásukról szól *Dóra Béla Közművelődési könyvtárak a büntetésvégrehajtási intézetekben* című írása. (Könyvtári Figyelő 1987. 1. sz. 47–52. p.) Itt csupán azt szeretnénk megemlíteni, hogy nagy közművelődési könyvtáraink komoly módszertani segítséget nyújtottak a székhelyükön működő büntetésvégrehajtási intézeteknek. Ezt a segítséget Budapesten és vidéken továbbra is folyamatosan megadják.

A magyarországi helyzet

Hazánkban már túl vagyunk a kezdeti lépéseken, de még túl távol a teljes körű ellátástól. Sajnos adataink nem elég megbízhatóak minden esetben, de valószínűleg alkalmasak arra, hogy vázlatos képet nyerjünk a közművelődési könyvtárak szociális munkájáról és a fejlesztés tendenciáiról.

A szombathelyi Megyei Könyvtár jogelődje a Városi Közkönyvtár vezetője *Pável Ágoston* már 1931–1932-ben megszervezte a postai kölcsönzést a vidéki olvasók számára. Nemcsak saját megyéjébe küldött könyveket, hanem Zala, Somogy, Fejér és Szolnok megyébe, sőt a határokon túlra: Burgenlandba, Jugoszláviába, Itáliába és Csehszlovákiába is. A könyvtár működéséről szóló jelentésben, 1936-ban a következőket írja: „A könyvek házhoz szállítását, amire már évek óta berendezkedtünk – és e célból kerékpárt is szereztünk –, Kovács Péter látja el.” A jogutód, a szombathelyi *Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár* 1979-ben kezdte meg a házhoz szállítást, eleinte csak az idősek és betegek számára, majd a szolgáltatást kiterjesztette a mozgáskorlátozottakra is. A házhoz szállítást óramű szerinti pontossággal végzik 3 könyvtárossal, egy-egy olvasót havonta egyszer keresnek fel. A házhoz szállítás az olvasószolgálati munka szerves része. Terveik között szerepel köl-

csönözhető magnetofonok, dianézők és vetítők vásárlása, és ezeknek a hangoskönyvekkel való együttes házhoz szállítása. Szoros kapcsolatot létesítettek a vakok és gyengénlátók megyei szervezetével, majd ennek szociális intézetével és ellátják az intézet száz lakóját.

Az elsők között volt a *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Vadász utcai kerületi könyvtára*, és a *veszprémi Megyei Könyvtár*, amelyek megszervezték a házhoz szállítást. Azóta majd minden megyei és számos városi könyvtár foglalkozik a házhoz szállítással.

A legnagyobb gondot a szállítóeszközök hiánya jelenti. Enyhíthetné a gondot, ha a ma már szép számú autótulajdonos könyvtáros gépkocsi-hozzájárulást kaphatna, bizonyára részt vállalnának a házhoz szállítás megoldásában.

Információnk szerint azonban nagyon sok áldozatkész könyvtáros, fáradtságot nem kímélve viszi házhoz a könyvet szállítóeszköz hiányában – kézben, szatyorban, egyes leleményes könyvtárosok „bibliobiciklin”, vagyis kerékpáron: Gyömrőn, Dombóváron, Martfűn, stb.

A veszprémi *Eötvös Károly Megyei Könyvtár* elsők között foglalkozott a hátrányos helyzetű lakosság könyvtári ellátásával. A megyében kiemelkedő az idegbetegek és alkoholisták utókezelését szolgáló dobai intézet 50 m²-es, 2000 kötetet meghaladó állománynyal rendelkező rendben tartott könyvtára, amit a devecesteri ellátó rendszer letétként biztosít. Évente legalább 6–8 alkalommal, de van amikor többször is kap könyveket. 1984-ben a 146 beiratkozott olvasó 2530 kötetet kölcsönzött. A könyvtárba 12 napilap és folyóirat jár. A devecesteri ellátó rendszer munkatársa rendszeres módszertani segítséget nyújt a helyi könyvtárosnak a foglalkozások megtartásához.

Szociális otthonokban, nyugdíjasházakban működtet letéti könyvtárat a megyei könyvtárak zöme és számos városi könyvtár. A helyi kórházak betegeket ellátó könyvtáraival is sok szakszervezeti és tanácsi könyvtár foglalkozik, segíti munkájukat. A mosdósi Tüdőgyógyintézet és a győri Megyei Kórház könyvtárának berendezéséről a Somogy megyei Palmiro Togliatti Megyei Könyvtár, illetve a győri Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár gondoskodott. További lejátszóberendezések és hangoskönyvek beszerzésével kívánják segíteni a hátrányos helyzetűek ellátását az egész megyében.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatába mintegy 15 éve folyik házhoz szállítás. A kezdeményező, az V. kerületi Vadász utcai könyvtár volt. Az évek során egyre több könyvtár vállalkozott házhoz szállításra, de sajnos néhány könyvtár szünetelteti ezt a szolgáltatást, mert az utóbbi időkben erősen csökkent a gépkocsik száma. Egyes kerületekben ma már annak is örülnek, hogy a szociális intézmények letéti cseréjéhez tudnak szállítóeszközt szerezni. Jó néhány kerületi és fiókkönyvtár foglalkozik a kerületébe tartozó öregek napközi otthonával, szociális otthonokkal és a nyugdíjasházak lakóival. Ezekben az intézményekben szakképzett könyvtárosok kölcsönöznek hetenként meghatározott napokon, műsorokat, ünnepeket rendeznek, apró ajándékokkal kedveskednek például karácsonykor, felolvasásokat tartanak, stb.

A szolgáltatások kialakításának személyi feltételei

A könyvtárosoknak, akik a hátrányos helyzetűekkel foglalkoznak, különleges elkötelezettségűeknek és képzettségűeknek kell lenniük. Olyanokra van szükség, akik ké-

pések könnyen és zavarmentesen kapcsolatot létesíteni idős, beteg, mozgáskorlátozott emberekkel. Nem riadnak meg a szegényes környezettől, öregségtől, szenvedéstől, lelki bánattól, a beteg ember látványától, általában tolerálni tudják a hátrányos helyzetűekkel való foglalkozás adta helyzeteket. Arra is szükség van, hogy a könyvtárosok rendszeres kapcsolatokat tartsanak fenn pszichológusokkal, gerontológusokkal, a vakok és mozgáskorlátozottak helyi szervezeteivel, a szociális hatóságokkal és gondozókkal.

Képzés, továbbképzés. A megkívánható könyvtárosi ismeretek mellett, a hátrányos helyzetű olvasókkal való foglalkozás további ismereteket és tájékozottságot kíván meg a könyvtárostól. Helyes lenne, ha az alapképzésbe (egyetem, főiskola) is bekerülhetnének olyan stúdiumok, amelyek felkészítik a könyvtáros hallgatókat a hátrányos helyzetűekkel való speciális foglalkozásra, pl. pszichológiai, gerontológiai, bizonyos fokú szociológiai és kriminalisztikai ismereteket adnának. A gyakorlati tapasztalatok elsajátítása mellett továbbképzéseken is megszerezhetik a könyvtárosok a szükséges tudást. A tematikában szerepelnie kell olyan témáknak mint: a hátrányos helyzet okai és következményei; etikai normák; az előítéletek szerepe; az egyes hátrányos helyzetű csoportok jellemzőinek elemzése; az egyes csoportokkal való foglalkozás lehetséges módszerei; kórházak, szociális intézmények könyvtárainak kezelése, házhoz szállítás, olvasási segédeszközök; a biblioterápia megtervezése, a foglalkozások levezetésének módszerei; az ügy érdekében megvalósításra kerülő gyakorlati tevékenységek: tárgyalás hatóságokkal, intézményekkel, a szervezőmunka következményei; kapcsolatteremtés. Az *Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ oktatási osztálya* már két ízben rendezett továbbképző tanfolyamot a hátrányos helyzetű olvasókkal foglalkozó könyvtárosok részére. A tanfolyamok a jelek szerint sikeresek voltak és a hallgatók zöme napi munkájában gyümölcsözteti a tanultakat.

Munkaszervezés. Mindazok a könyvtárosok, akik részt vesznek a hátrányos helyzetűek ellátásában, együttesen virtuális munkacsoportot alkotnak a könyvtárban. A munkacsoport tagjai az olvasószolgálat és a módszertani csoport (osztály) munkatársai közül kerülnek ki. Ha a feldolgozók közül valaki szívesen vállalja ezt a feladatot, az ő közreműködését is igénybe kell venni. A munkacsoport vezetője szervezi és számon tartja a feladatok elvégzését.

Tervek a jövőre

Az IFLA *Hátrányos Helyzetűeket Ellátó Könyvtárának Szekcióját* középtávú tervében (1986–1991) részletesen felsorolja a hátrányos helyzetű csoportokat, kiemeli a könyvtárépületekhez és gyűjteményekhez való fizikai hozzáférhetőséget és igen fontosnak ítéli az olvasási segédeszközök alkalmazását a csökkent képességű felhasználók számára.

A Szekció középtávú terve mindazokat a célkitűzéseket és feladatokat hangsúlyozza, amelyeket a közművelődési könyvtárak már ismernek, és a hátrányos helyzetű olvasók érdekében naponta végeznek. Azoknak a könyvtáraknak, amelyek még csak a kezdeti lépéseket tették meg, fel kell gyorsítani munkatempójukat, átfogó tervet kell készíteniük és gondoskodniuk kell a hátrányos helyzetű olvasók minél szélesebb körű, átfogó könyv-

tári ellátásáról. Ezt a magyar közművelődési könyvtárak irányítói régóta szorgalmazzák.

A *Művelődési Minisztérium Könyvtári Osztálya* javaslatot készített a könyvtárak fejlesztéséről a VII. ötéves tervidőszakra (1986–1990), amelyben leszögezi: „A hatókör kiterjesztésénél különös gondot kell fordítani ... az egészségi, vagy kulturális szempontból hátrányos helyzetű potenciális és tényleges olvasókra. E munka során különleges jelentőségű lesz a nem nyomtatott információhordozók, kultúráközvetítő eljárások és eszközök könyvtári szolgáltatásának elterjesztése”.

IRODALOM

1. IFLA Medium-term programme: (1986–1991) comp. by the Professional Board of IFLA – The Hague: IFLA Headquarters, 1985. – X, 60 p.
2. IFLA. General Council Meeting (38.) (1982) (Budapest) Library Surveys, their application and value to hospital libraries (Eileen E. Cumming. – Bp.: IFLA-SS/Hosp., 1972. – 8 p.
3. IFLA. General Council Meeting (38.) (1972) (Budapest) A magyarországi kórházi könyvtári ellátás megszervezésének irányelvei / Bereczky Lászlóné. – Bp.: IFLA-SS/Hosp., Kórházi Könyvtárak Alszekciója, 1972. – 8. p.
4. IFLA. General Council Meeting (38.) (1972) (Budapest) The Stockholm Public Library: Patients Libraries and work with the disabled / Lisbet Höök. – Bp.: IFLA-SS/Hosp., 1972. – 11 p.
5. Az IFLA irányelvei közművelődési könyvtárak számára (ford. Orbán Éva) Bp.: MKE : OSZK-KMK : FSZEK, 1987. – 90 p.
Eredeti cím: Guidelines for public libraries
6. A könyvtárak fejlesztése a VII. ötéves tervben. Javaslat. = Könyvtáros. 1986. 2. sz. 60–65. p.
7. A könyvtárügy VI. ötéves tervének szakmai irányelvei. = Könyvtári Figyelő. 1980. 5. sz. 465–470. p.
8. A magyar könyvtárügy cselekvési és fejlesztési programja: Irányelvek a távlati tervezéshez: Tervezet (Összeáll. és szerk. Papp István) – Bp.: OKT, 1980. – 82 p. Belső használatra. Soksz.
9. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1976. évi 15. számú törvényerejű rendelete a könyvtárakról = Művelődésügyi Közlöny. 1976. 13. sz. 553–555. p.
10. A Minisztertanács 17/1976. (VI. 7.) számú rendelete a könyvtárakról szóló 1976. évi 15. számú törvényerejű rendelet végrehajtásáról. = Művelődésügyi Közlöny. 1976. 13. sz. 556–560. p.
11. A Művelődési Minisztérium intézkedési terve a IV. Országos Könyvtárügyi Konferencia ajánlásainak végrehajtására. = Könyvtáros. 32. évf. 1986. 6. sz. 316–318. p. + melléklet: A IV. Országos Könyvtárügyi Konferencia ajánlásai. VII p.
12. Standards for public libraries (prep. by Section of Public Libraries. – 2nd ed. – München : Verl. Dokumentation, 1977. – 53 p. – (IFLA Publications; 9.)
ISBN 3–7940–4429–0